

І. І. Жаркова, Л. А. Мечник

Я

ЧАСТИНА
2

ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

1

УДК [501:37.016](075.2)

Ж 35

Підручник розроблено відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 06.07.2018 р. №734)

**Видано за рахунок державних коштів
Продаж заборонено**

Умовні позначення

Розглянь малюнок, розкажи.

Поміркуй, дай відповідь на запитання.

Виконай завдання. Попрацюй разом (у парі, групі).

Досліді, проведи спостереження, дізнайся.

Жаркова І.

Ж 35 Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1-го класу закладів загальної середньої освіти. У 2 ч. Ч. 2 / І. Жаркова, Л. Мечник. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. — 96 с. : іл.

ISBN 978-966-07-3298-8

УДК [501:37.016](075.2)

ISBN 978-966-07-3298-8

© Жаркова І. І., Мечник Л. А., 2018
© Видавництво «Підручники і посібники», оригінал-макет, 2018

ЛЮДИНА І ПРИРОДА

ЖИВА ПРИРОДА

РОСЛИНИ, ЇХ БУДОВА

До якої природи належать рослини? Які ознаки властиві рослинам як організмам?

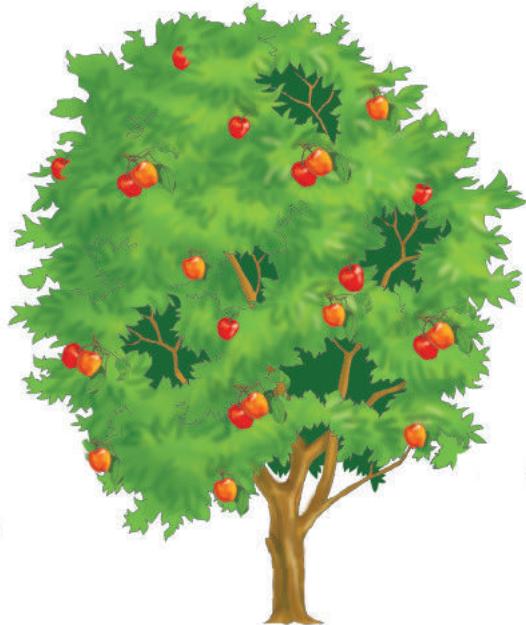
Рослини — це частина живої природи. Вони оточують тебе всюди. Під ногами росте подорожник, угорі шелестить листям клен, око милують яскраві жоржини. Ти єси борщ, зварений із картоплі, буряка, моркви і капусти, п'єш сік з яблук.

Чим рослини відрізняються між собою? Чим вони схожі?

подорожник

яблуня

капуста

калюжниця

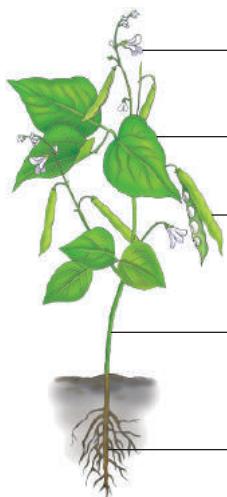

шипшина

Рослини дуже різноманітні. Та всі квіткові рослини мають однакову будову.

Назви частини квіткових рослин.

квасоля

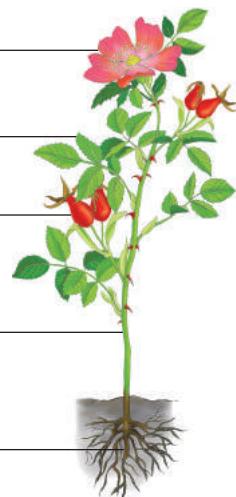
квітка

листок

плід з насінням

стебло

корінь

шипшина

Корінь, стебло, листок, квітка, плід з насінням —
це частини квіткової рослини.

Які частини рослин зображені? Яким рослинам
вони належать?

Назви відомі тобі рослини.

Які частини є в кімнатних рослин, що ростуть у
класі? Покажи і назви їх.

ДЕРЕВА, КУЩІ, ТРАВ'ЯНИСТІ РОСЛИНИ

З яких частин складаються рослини?

У природі є різноманітні рослини.

Чим рослини відрізняються між собою? Чим вони схожі?

береза

калина

кропива

Береза, калина, крапива — це рослини. У них є корінь, стебло, листки, квітки, плоди й насіння.

Береза — це **дерево**. У дерев є одне міцне дерев'янисте стебло — стовбур.

Калина — це **кущ**. У кущів є кілька дерев'янистих стебел, тонших, ніж у дерева.

Крапива — це **трав'яниста рослина**. У трав'янистих рослин стебло м'яке і соковите.

Порівняй конюшину, бузок і дуб. Чим вони подібні? Чим відрізняються?

бузок

конюшина

дуб

**Рослини поділяють на дерева, кущі
й трав'янисті рослини.**

Як відрізнити дерево від інших рослин?

Як відріznити кущ?

Як відріznити трав'янисту рослину?

Позмагайтесь, хто назве більше дерев, кущів, трав'янистих рослин.

Які дерева, кущі й трав'янисті рослини ростуть поблизу школи чи дому?

ЛИСТЯНІ ТА ХВОЙНІ РОСЛИНИ

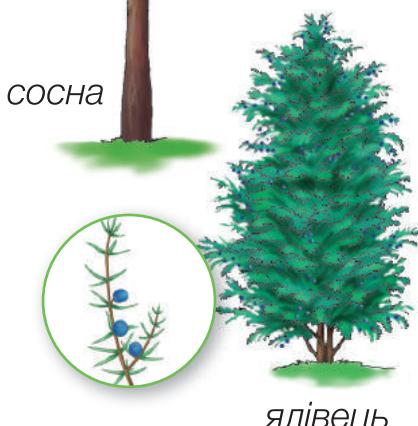
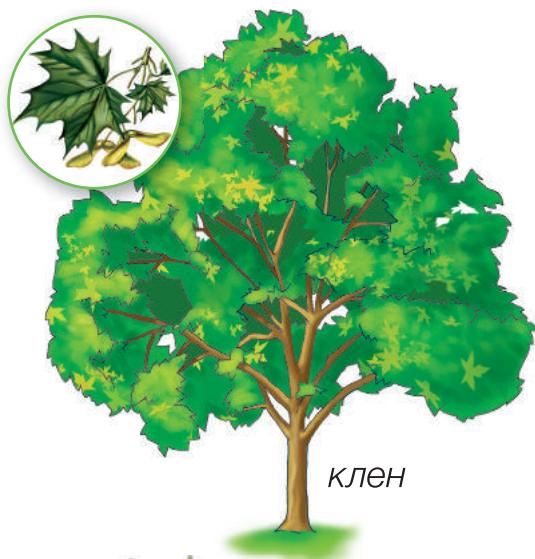

На які групи поділяють рослини? Наведи приклади.

За будовою рослини поділяють на дерева, кущі й трав'янисті рослини. Дерева й кущі можна поділити на групи залежно від форми їхніх листків.

Чим відрізняються листки дерев та кущів, зображеніх на малюнках?

У клена й ліщини листки мають вигляд пластиночок різних розмірів. Такі дерева й кущі називають **листяними**.

У сосни і ялівцю листки мають вигляд голок — хвоїнок. Такі дерева і кущі називають **хвойними**.

Чим відрізняється взимку хвойний ліс від листяного?

У хвойних рослин, на відміну від листяних, листки-хвоїнки тримаються по 2–3 роки й опадають неодноразово. Тому ялина й сосна цілий рік зелені. Тому їх називають вічнозеленими.

**Дерева й кущі, залежно від форми їхніх листків,
бувають листяними і хвойними.**

Чим відрізняються листяні й хвойні рослини?
Які ти знаєш листяні дерева й кущі?
Які ти знаєш хвойні дерева й кущі?

Які листяні й хвойні дерева та кущі ростуть поблизу школи чи дому?

ДИКОРОСЛІ Й КУЛЬТУРНІ РОСЛИНИ

Де ростуть рослини, зображені на малюнку? Хто їх вирощує?

соняшник

смородина

огірок

слива

буряк

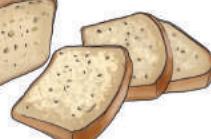
кукурудза

Соняшник, кукурудзу, буряк і огірок люди вирощують у полі. Смородину і сливу вирощують у саду.

Рослини, які люди висівають, висаджують і за якими доглядають, називають **культурними**.

Що люди отримують із культурних рослин?

Де ростуть рослини, зображені на малюнку? Хто їх вирощує?

дуб

ялина

ліщина

підсніжник

кульбаба

деревій

грицики

ромашка

Дуб, ялина, ліщина, підсніжник ростуть у лісі. Кульбаба, деревій, грицики, ромашка ростуть на луці.

Рослини, які людина не висіває, не висаджує і за якими не доглядає, називають **дикорослими**.

Рослини бувають культурними і дикорослими.

Які рослини називають культурними, а які — дикорослими?

Позмагайтесь, хто назве спочатку більше культурних рослин, а потім — дикорослих.

РОСЛИНИ ЛІСУ

Чи доводилося тобі бувати в лісі? Які рослини там ростуть?

Ліс — це місце, де росте багато різних рослин, серед яких обов'язково мають бути дерева.

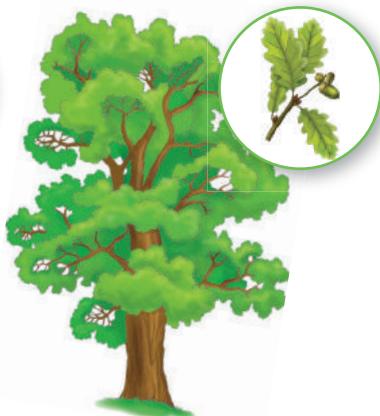
Які рослини ростуть у лісі?

ялина

вільха

дуб

береза

горобина

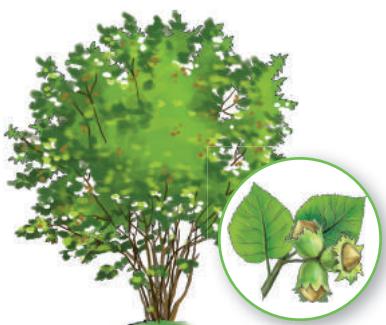
липа

суниці

конвалія

ліщина

звіробій

калина

медунка

шипшина

чорниця

квасениця

Бережи ліс, не знищуй рослини лісу!

Як людина використовує рослини лісу?

Розподіли відомі тобі рослини лісу на групи: дерева, кущі та трав'янисті рослини.

Лука — це місце, де ростуть дикорослі трав'янисті рослини. Луки розташовані на берегах водойм, лісових галаявинах, схилах горбів та гір.

Які рослини ростуть на луці?

конюшина

тонконіг

королиця

волошка

жовтець

тимофіївка

На луках біля водойм та у воді ростуть рослини, які потребують багато вологи.

Які рослини ростуть на луках біля водойм?

очерет

рогіз

комиш

**Лука — це джерело кормів для тварин.
Бережи луки, не витоптуй рослини луків.**

До якої групи належать рослини луків?
Як людина використовує рослини луків?

Чи доводилося тобі бувати на луці? Опиши луку.

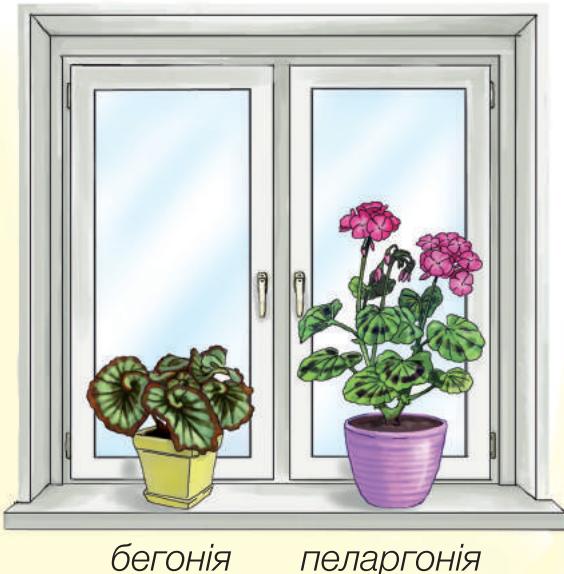
КІМНАТНІ РОСЛИНИ

Які умови потрібні для життя рослин? Де ростуть дикорослі рослини? Де ростуть культурні рослини?

Де ростуть зображені рослини?

Рослини, які люди вирощують у помешканнях, — це **кімнатні рослини**. Вони створюють затишок і прикрашають оселю.

Кімнатні рослини належать до культурних рослин. Для життя їм потрібні світло, тепло, повітря, вода і живільні речовини.

Як потрібно доглядати за кімнатними рослинами?

Щоб кімнатні рослини добре росли,
доглядай за ними.

Які кімнатні рослини є у твоєму класі?
Які ростуть у домашніх умовах?

ОХОРОНА РОСЛИН

Яке значення мають рослини в житті людини?

Без рослин неможливе твоє життя. Вони дають тобі їжу, одяг, ліки, прикрашають житло. Про це потрібно завжди пам'ятати. Можливо, тоді ти не висмикнеш рослину, збираючи ягоди суниці, не зламаєш деревце.

Через вирубування лісів, розорювання луків, осушення боліт, надмірне збирання лікарських рослин, багато дикорослих рослин стали рідкісними.

Щоб зберегти рідкісні рослини, створено **Червону книгу України**. Червоний колір — сигнал заборони. Рослини Червоної книги потребують охорони, їх заборонено знищувати.

Які рослини занесені до Червоної книги України? Опиши їх.

лілія лісова

цибуля ведмежа

тюльпан Шренка

ковила пірчаста

півонія вузьколиста

білотка альпійська

**Рослини — багатство природи,
їх потрібно берегти й охороняти.**

Як потрібно поводитися в природі, щоб не завдавати рослинам шкоди? Склади правила.

Які рослини, занесені до Червоної книги України, ростуть там, де ти живеш? Опиши їх.

До якої природи належать тварини? Які ознаки властиві тваринам як організмам?

Тварини — це частина живої природи.

Дорогою до школи ти можеш спостерігати за зграйкою горобців, на прогулянці в лісі — за життям мурах. Удома — за собакою, кішкою чи іншою твариною.

Чим відрізняються тварини? Чим вони схожі?

бджола

грак

вовк

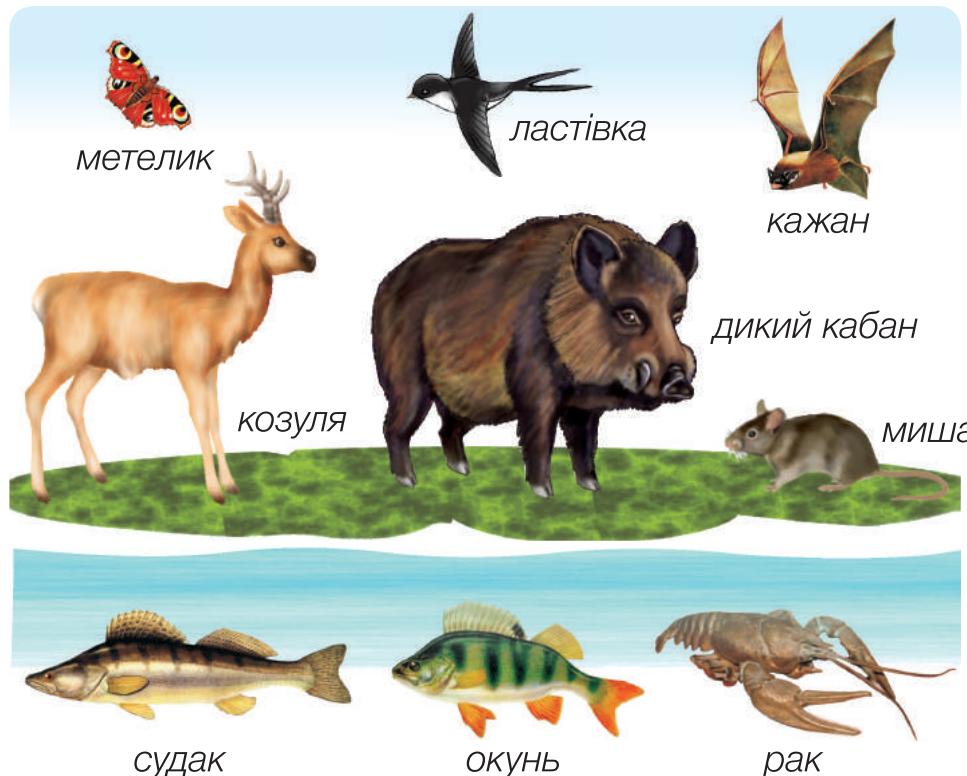
жаба

Тварини дуже різноманітні. Кит — величезний, а бджола — маленька. Жаба — зелена, а вовк — сірий. Одні тварини ходять, інші — плавають, стрибають, літають чи плаzuють.

Якими б різноманітними не були тварини, усі вони народжуються, ростуть і розвиваються, живляться, дихають, розмножуються.

Де живуть тварини?

Тварини живуть у воді, на земній поверхні, у ґрунті, літають у повітрі. Тварин можна зустріти в лісі й на луках, у річках і морях, поруч із людиною.

Тварини живуть усюди, де для них є їжа, схованка від ворогів та місце для житла.

Які тварини живуть у воді? Які тварини живуть на земній поверхні? Які тварини заволоділи повітряним простором? Які тварини живуть у ґрунті?

ДИКІ ТА СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ

Одні тварини живуть у лісі чи в річці, а інші — поряд з людиною.

Де живуть тварини, зображені на малюнку?

жук-сонечко

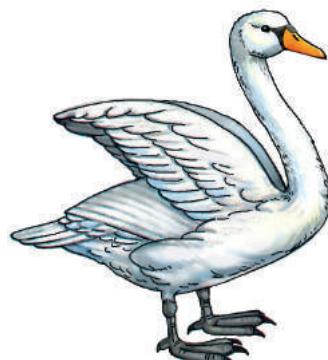
карась

жаба

гадюка

лебідь

олень

Жук-сонечко, карась, жаба, олень, лебідь, гадюка живуть у лісі, на луках, у водоймах. Це — **дикі тварини**. Вони самі добувають їжу, захищаються від ворогів, облаштовують собі житло.

Де живуть тварини, зображені на малюнку?

собака

бджола

курка

вівця

кінь

коza

Собака, кінь, курка, бджола, вівця, коza живуть поряд з людиною. Це — **свійські тварини**. За ними доглядають люди, годують їх, облаштовують їм житло.

Що дають свійські тварини людям?

Тварини бувають дикими і свійськими.

Чим дикі тварини відрізняються від свійських?

Яких свійських тварин ти знаєш?

Позмагайтесь, хто назве більше диких тварин.

КОМАХИ

На які групи поділяють тварин?

На Землі живе багато різноманітних тварин. Хоча всі вони різні, багато з них мають подібні ознаки.

Тварин із подібними ознаками об'єднали в групи:
комахи, риби, птахи, звірі.

Чим відрізняються тварини, зображені на малюнку? Що в них спільного?

мураха

джміль

хрущ

лимонниця

Мураха, джміль, хрущ, лимонниця — це **комахи**.

Комахи — це тварини, у яких є шість ніг.

Комахи — найчисленніша група тварин. Немає куточка на Землі, де не було б цих невеликих за розмірами тварин. Вони живуть на земній поверхні, у ґрунті, у воді. Їх можна побачити в лісі, на луці, у полі, на городі, у саду.

Як пересуваються комахи, зображені на малюнках?

кропив'янка

жук-плавунець

сарана

колорадський
жук

На суші комахи бігають, стрибають. Є такі, що плавають у воді. Більшість комах літає.

Комахи живляться різноманітною їжею. Метелик і бджола ласують солодким нектаром квітів. Бабка і жук-сонечко поїдають інших комах. Сарана і колорадський жук поїдають рослини.

Знайди «зайву» тварину. Поясни свій вибір.

турун

павук

оса

муха

За якою ознакою ти впізнаєш комаху?

Позмагайтесь, хто зможе назвати більше комах.

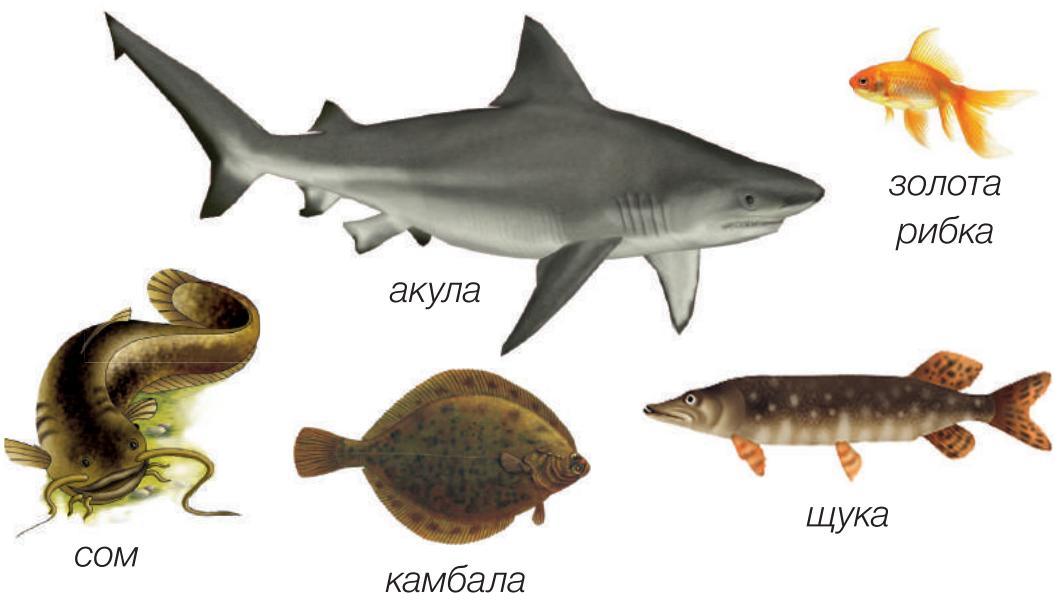

Які тварини живуть лише у водоймах?

Риби — це тварини, які живуть у воді.

Чим відрізняються тварини, зображені на малюнку?
Чим вони подібні?

Риби різні за розмірами, формою тіла, забарвленням. Якщо акваріумні риби маленькі, то довжина акул — понад 10 м. У камбали тіло сплюснуте, з малою головою, а в сома — видовжене, з великою головою.

Усі риби мають спільні ознаки: їхнє тіло вкрите слизькою лускою, а замість кінцівок у них — плавці. Плавають риби за допомогою хвостового плавця, якому допомагають інші плавці.

Риби живуть як у солоній воді морів і океанів, так і в прісній воді озер, річок, ставків.

Які риби живуть у морській воді, а які — в прісній?

МОРСЬКІ РИБИ

бичок

оселедець

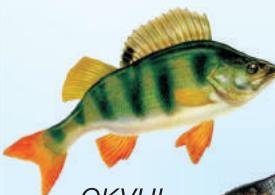

скумбрія

скат

ПРИСНОВОДНІ РИБИ

окунь

краснопірка

короп

карась

Риби — це тварини,

тіло яких укрите слизькою лускою.

Пересуваються риби за допомогою плавців.

За якими ознаками ти впізнаєш рибу? Назві морських риб. Назві прісноводних риб.

Порівняй ската і карася. Чим вони відрізняються? Що в них є спільного?

ПТАХИ

Які тварини, крім комах, можуть літати?

Добре пристосованими до польоту тваринами є **птахи**.

Чим відрізняються тварини, зображені на малюнку? Що в них спільного?

сорока

чапля

беркут

гуска

городець

Сорока, гуска, чапля, беркут, горобець — це **птахи**.

Птахи — це тварини, тіло яких укрите пір'ям.

Пір'я допомагає птахам літати і надійно захищає від холоду.

Де живуть птахи?

Птахи живуть у лісі, на луці, у полі, у саду, поблизу водойм.

Серед птахів є такі, які не літають. Зате вони добре плавають (пінгвін) чи швидко бігають (страус).

За якою ознакою ти впізнаєш птаха?
Які свійські тварини належать до птахів?

Яких птахів можна побачити біля твого дому чи школи?

Які групи тварин ти вже знаєш?

У різних куточках Землі можна зустріти зовні дуже несхожих тварин, яких об'єднали в групу звірі.

Чим відрізняються зображені тварини? Що в них спільного?

кіт

бобер

лось

рись

морж

Кіт, бобер, лось, рись, морж — це **звірі**.

Звірі — це тварини, тіло яких укрите шерстю.

Шерсть надійно захищає звірів від холоду.

Як пересуваються звірі?

Звірі літають (кажан), стрибають (заєць), плавають (дельфін), бігають (лисиця).

Де живуть звірі?

Звірі живуть у лісі, на луці, у полі. Є звірі, які все життя проводять у воді (кити, дельфіни).

За якою ознакою ти відрізниш звірів від інших тварин?
Які свійські тварини належать до звірів?

Позмагайтесь, хто зможе назвати більше звірів.

Підготуй розповідь про звіра, який тобі подобається.

ТВАРИНИ — ДОМАШНІ УЛЮБЛЕНЦІ

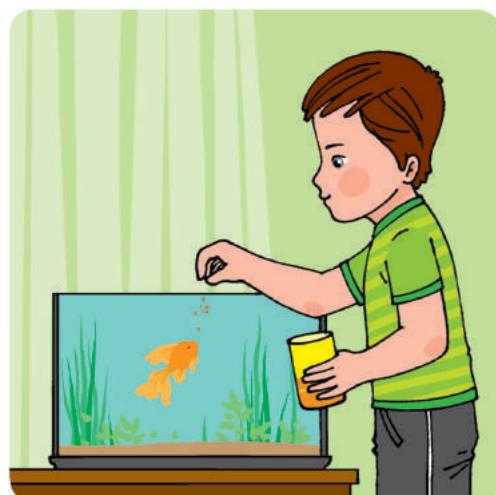
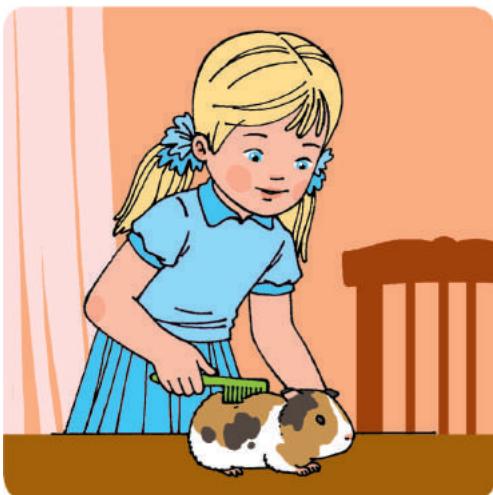

Які тварини живуть у дома в тебе чи у твоїх друзів?

Тварини, які живуть у дома, потребують піклування, турботи й любові.

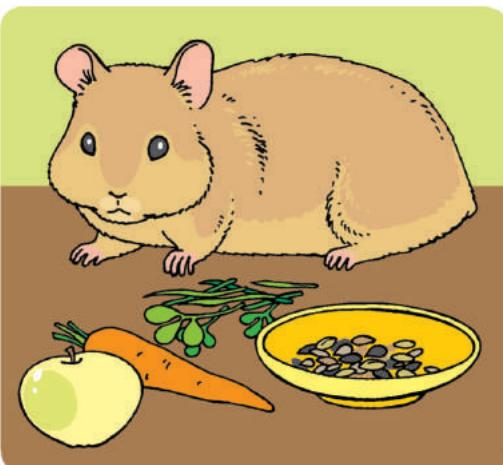
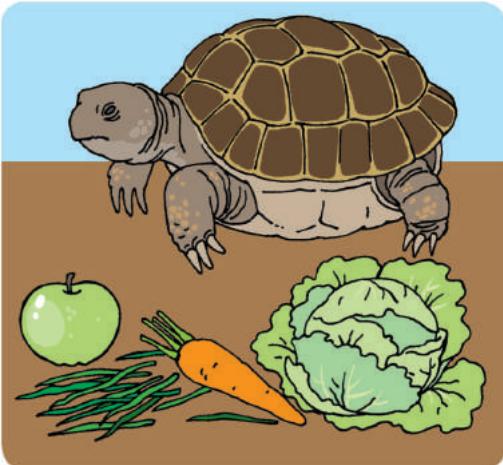

Яких тварин тримають у дома? Як за ними потрібно доглядати?

Кого чим слід годувати?

Щоб тварини добре почувалися, їх потрібно
годувати, напувати, прибирати за ними.

Розкажи про тварину, яка живе в тебе вдома або в друзів, родичів чи знайомих. Як за нею доглядають?

ТВАРИНИ ЛІСУ

Які умови потрібні для життя тварин?

Ліс — це місце, де тварини мають усі умови для життя: їжу, схованку від ворогів та житло.

Які тварини живуть у лісі?

белка

зозуля

дятел

іжак

козуля

лисиця

жук-короїд

мураха
лісова

чорний сосновий
вусач

сова

соловейко

жук олень

тетерук

дикий кабан

Ліс — це місце життя багатьох тварин.

Бережи ліс, не завдавай шкоди тваринам лісу.

Розподіли відомих тобі тварин лісу на групи: комахи, птахи та звірі.

Опиши (на вибір) тварину лісу.

ТВАРИНИ ЛУКІВ

Які рослини ростуть на луці?

Лука — це відкритий простір. Тут живуть тварини, які можуть заховатися від ворогів у густій траві або в норах.

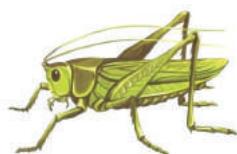
Які тварини живуть на луці?

джміль

павичеве око

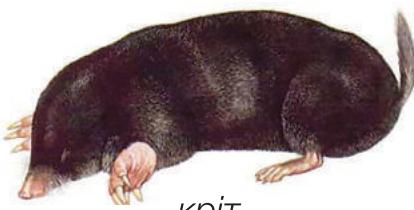
коник зелений

хом'як

жук-сонечко

кріт

куріпка

трясогузка

На луках поблизу водойм живуть тварини, що живляться рослинами, комахами, рибою, жабами, яких знаходять на узбережжі або у воді.

Які тварини живуть на луках поблизу водойм?

лелека білий

бабка

комар

чапля сіра

крижень

видра

полівка водяна

Лука — це місце життя багатьох тварин.

Бережи луки, не знищуй тварин луків.

Чому тварини луків невеликі за розмірами?

Чим живляться тварини луків?

Розподіли відомих тобі тварин луків на групи: комахи, птахи та звірі.

Опиши (на вибір) тварину луків.

ОХОРОНА ТВАРИН

Яке значення мають тварини в житті людини?

Без тварин природа збідніє. Люди втратять не лише важливі продукти харчування, а й своїх вірних друзів і радість від спілкування з ними. Життя тварин залежить від твоєї поведінки в природі.

Як діти можуть дбати про тварин?

Хижацьке полювання, знищення місць проживання тварин, забруднення повітря, води і ґрунту стало причиною зменшення чисельності багатьох тварин.

Зникаючі й рідкісні види тварин заносять до Червоної книги. Ці тварини потребують охорони.

Прочитай нázви тварин, занесених до Червоної книги України. Опиши їх.

лелека
чорний

дрохва

txir
степовий

махаон

ропуха
очеретяна

гадюка
степова

Тварин потрібно охороняти, допомагати їм.

Що ти можеш зробити для збереження тваринного світу?

Які тварини, занесені до Червоної книги України, є там, де ти живеш? Опиши їх.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

Які тіла належать до неживої природи, а які — до живої?

Яка рослина зайва в рядку? Поясни свій вибір.

Яка тварина зайва в рядку? Поясни свій вибір.

Хто із зображених тварин належить до звірів? Чому?

ЛЮДИНА

ЛЮДИНА — ЧАСТИНА ПРИРОДИ І СУСПІЛЬСТВА

Що таке природа? До якої природи належить людина? Чому ти так уважаєш?

Людина — частина живої природи. Вона не зможе існувати без природи, яка дає їй повітря, їжу, воду, світло, тепло.

У людини багато подібного з тваринами.

Якими ознаками людина подібна до тварин? Чим вона відрізняється?

Людина — розумна істота. Вона вміє розмовляти, мислити, працювати. Людина розуміє, що добре, а що погано, де добро, а де зло, має певні обов'язки. Людина може мріяти й творити.

Хто тебе навчив розмовляти, малювати, читати, одягатися та ще багато чого?

Лиші в оточенні інших людей — у суспільстві — дитина може стати справжньою людиною. У родині, дитячому садку, школі дитину виховують і навчають. Людина — частина суспільства.

Людина є частиною природи і суспільства.

Обговори вчинки дітей, які гідні справжньої людини. Наведи власні приклади таких дій.

КОЖНА ЛЮДИНА НЕПОВТОРНА

Чи зустрічалися тобі люди, які в усьому були б подібні одне до одного?

Людина може бути подібна до своїх рідних — мами, тата, брата чи сестри, бабусі чи дідуся. Та двох однакових людей не існує. Кожна людина чимось особлива й неповторна.

Опиши зовнішній вигляд дітей. Чим вони відрізняються? Чим вони схожі?

Тіло кожної людини складається з голови, тулуба, рук, ніг. Люди відрізняються зростом, кольором шкіри, волосся та очей, формою носа та рота. Вони можуть бути мовчазні й балакучі, працьовиті й ліниві, приязні та невиховані.

У кожної людини свої звички та улюблені заняття.
Кожен має якісь здібності.

Чим займаються діти? Які у них є здібності?

**Кожна людина є неповторною,
такої іншої немає в цілому світі.**

Опиши свій зовнішній вигляд. Чим ти любиш займатися? Які в тебе є здібності?

Порівняй себе із сусідом чи сусідкою по парті. Чим ви схожі? Чим відрізняєтеся?

Як називається країна, у якій ти живеш? Як називається місто (село), у якому ти живеш?

Немає кращого місця на Землі, ніж те, де кожен з нас народився і живе. Тут живуть твої рідні та друзі. Тут твої ніжки зробили перші кроки.

На якому малюнку зображене місце, подібне до того, де ти живеш? Що можна побачити на вулицях твого міста чи села?

Вулиці у великих містах широкі, на них розташовані багатоповерхові будинки. У селі вулиці вужчі, на них розташовані одно- чи двоповерхові будинки. У місті є площі, парки, театри, великі магазини, багато шкіл, університети. Зате поблизу села є річка, гори, ліс.

Як називається вулиця, на якій розташований будинок, у якому ти живеш? Який номер будинку та квартири, у якій ти живеш?

Назва вулиці, номери дому та квартири — це твоє місце проживання, тобто твоя домашня адреса.

Назви свою домашню адресу. Для чого потрібно знати домашню адресу? Кому можна, а кому не можна її повідомляти?

**Люби й вивчай свій рідний край,
який є частинкою України.**

Створіть фотовиставку «Мое місто (село) — найкрасивіше».

Де працюють люди там, де ти живеш? Чим вони займаються?

ТВІЙ ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД

Що ти робиш після того, як прокидаєшся вранці?
Чому ти це робиш?

Людина має бути чистою та охайною. Для цього потрібно знати й виконувати правила особистої гігієни. Вони вчать доглядати за своїм тілом.

Склади правила особистої гігієни.

Чистота й охайність — запорука здоров'я.

Щоб мати охайній вигляд, стеж за чистотою свого одягу і взуття. Вони мають бути різними для школи і дому, для свят і буднів, для прогулок і занять спортом. Одяг і взуття мають відповідати погоді.

Чим займаються діти? Чи відповідає одяг і взуття їхнім заняттям та погоді?

Як ти стежиш за чистотою свого тіла, одягу, взуття? Що одягаєш у свята, а що — в будні?

ЧИМ ТИ БАЧИШ

Заплющ очі. Що змінилося?

Очі — це віконця в навколишній світ, через які ти бачиш, що відбувається довкола.

Що зображене на малюнку? Про що повідомили тобі очі?

За допомогою очей ти можеш розрізняти колір предметів, їх розміри, форму, далеко чи близько вони розташовані, рухаються чи ні.

Що тобі допомагають робити очі?

За допомогою очей ти можеш читати, писати, малювати, грати в різноманітні ігри, користуватися комп'ютером, милуватися природою.

Надрукуй своє ім'я на аркуші паперу з розплющеними очима, а потім із заплющеними. Зроби висновок.

Очі — це твої помічники у сприйманні довкілля, тому їх потрібно берегти.

Склади поради, яких треба дотримувати, щоб мати добрий зір.

**Очі — це орган зору. Бережи їх,
не перевтомлюй, давай їм перепочинок.**

Що тобі допомагають робити очі?
Яких порад треба дотримувати, щоб зберегти очі здоровими?

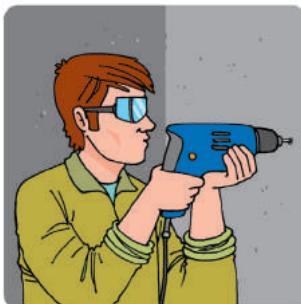

Закрий долонями вуха. Що змінилося?

Вуха допомагають чути, що оточує тебе в навколошньому світі.

Відтвори за малюнками звуки. Які з них гучні, а які — тихі? Які звуки приємні для твоїх вух, а які — ні?

За допомогою вух ти можеш розпізнавати різноманітні звуки — від дуже тихих до гучних, від приємних до неприємних. Ти можеш розрізняти, звідки лунає звук.

Вуха допомагають чути голоси інших людей, слухати пояснення вчителя, вчитися грati на музичних інструментах, слухати музику та спів.

Заплющ очі й упізнай за голосом, хто говорить та з якого боку чути голос. Зроби висновок.

Вуха — це твої помічники у сприйманні довкілля, тому їх потрібно берегти.

Склади поради, яких треба дотримувати, щоб не нашкодити вухам і мати добрий слух.

**Вуха — це орган слуху. Бережи їх,
не псуй слух надмірно гучними звуками.**

Що тобі допомагають робити вуха?
Яких порад треба дотримувати, щоб зберегти вуха здоровими?

ЧИМ ТИ ВІДЧУВАЄШ ЗАПАХ

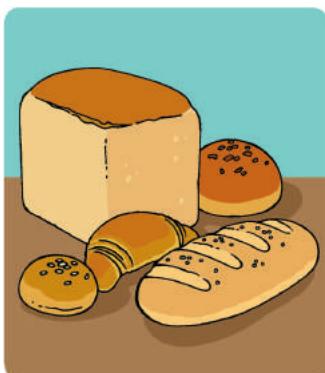

Про що тобі може повідомити ніс?

Ніс має два отвори, через які в нього потрапляє повітря з певними запахами. Ніс допомагає відчувати та розпізнавати запахи, що оточують тебе в довкіллі.

Які запахи приємні для твого носа, а які — ні?

За допомогою носа ти можеш розпізнавати різноманітні запахи. Приємні запахи викликають гарний настрій. Неприємні запахи попереджають про небезпеку.

Наведи приклади, коли ніс може попередити про небезпеку.

Для чого ще тобі служить ніс?

Ніс потрібен тобі для того, щоб дихати. Через носові отвори повітря потрапляє в організм. У носі повітря очищується й зігрівається.

Склади поради, яких треба дотримувати, щоб мати добрий нюх.

Ніс — це орган нюху. Він потрібен для того, щоб розпізнавати запахи та дихати. Бережи його!

Що тобі допомагає робити ніс?
Яких порад треба дотримувати, щоб зберегти ніс здоровим?

ЧИМ ТИ РОЗПІЗНАЄШ СМАК

Про що тобі може повідомити язик?

Язык допомагає розрізняти смаки.

Які на смак зображені продукти? Їжу з якими смаками ти любиш, а яку — ні?

За допомогою язика ти можеш розрізняти смак їжі, яку споживаєш.

Різними частинами язика можна відчувати різні смаки. Кінчик язика краще відчуває солодкий смак, а бічні сторони — кислий та солоний. Задня частина язика більш чутлива до гіркого смаку.

Що ще тобі допомагає робити язик?

Язык — орган, без якого неможливо розмовляти. Він допомагає пережовувати й ковтати їжу. За допомогою язика ти можеш відчути, що їжа не зіпсована.

Язык — це ще один твій помічник у сприйманні довкілля, тому його потрібно берегти.

Склади поради, яких треба дотримувати, щоб не зашкодити язiku.

Що тобі допомагає робити язык?

Яких порад треба дотримувати, щоб не зашкодити язiku?

ПРО ЩО ТОБІ ПОВІДОМЛЯЮТЬ РУКИ

Розглянь свої руки та руки сусіда чи сусідки по парті. Чим вони відрізняються? Чим подібні?

У людини на руках є по 5 пальців. Усі вони різні. Кожен палець має свою назву.

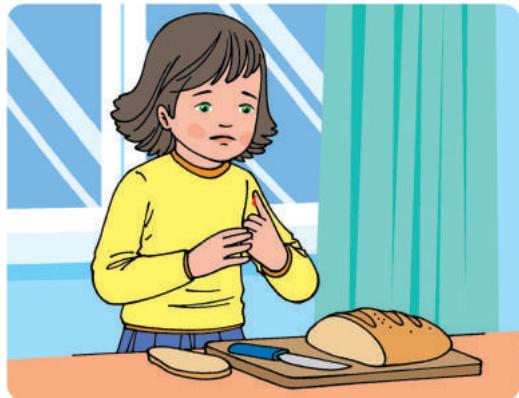
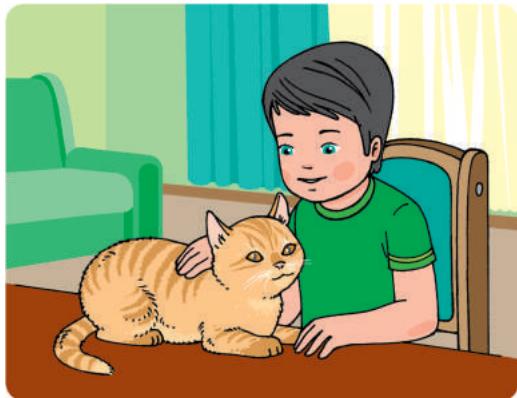

Зовні руки вкриті шкірою, яка багато чого може повідомити про довкілля.

Про що повідомила дітям шкіра рук?

Шкірою рук ти можеш відчувати тепло, холод, дотик, біль.

Спробуй із заплющеними очима упізнати предмет за допомогою рук. Зроби висновок.

За допомогою рук ти можеш розпізнати предмети, їх форму, м'які вони чи тверді, гладкі чи шорсткі.

Руки допомагають тобі працювати, писати, митися, одягатися, гратися, тримати та носити предмети.

Руки — це твої помічники.

Бережи їх, тримай у чистоті.

Що тобі допомагають робити руки?

Що корисно для шкіри рук, а що шкодить? Склади поради щодо догляду за руками.

ТВОЯ БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ІГОР ТА РОЗВАГ

У вільний від занять час потрібно відпочивати.

Ти вже знаєш, що корисним для твого здоров'я є відпочинок, під час якого ти багато ходиш, бігаєш, граєшся на свіжому повітрі. Місця для ігор і розваг мають бути безпечними.

Безпека — це коли твоєму життю і здоров'ю нічого не загрожує.

Які місця для ігор та розваг є безпечними?

Безпечно гратися у дворі дому, на дитячих і спортивних майданчиках, у скверах чи парках.

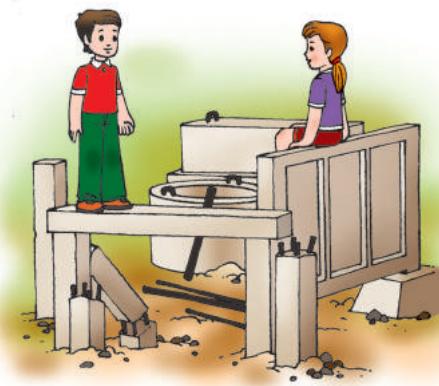

Які місця для ігор та розваг є небезпечними?

Небезпечно гратися в ліфті, на сходах, на горищі, у підвалі, біля дороги, на будівельних майданчиках.

Разом із сусідом чи сусідкою по парті оціни поведінку дітей. Якими можуть бути наслідки таких ігор?

Поранення, забиття, переломи кісток, загроза життю — ось наслідки ігор у небезпечних місцях.

**Для ігор та розваг обирай тільки безпечні,
призначенні для цього місця.**

Де ти зазвичай граєшся? Чи є ці місця безпечними? Чому?

Чи доводилося тобі залишатися наодинці вдома?

Можливо, тобі доводиться залишатися наодинці вдома. Є чимало корисних справ і розваг, якими ти можеш у цей час зайнятися.

Чим можна зайнятися, коли залишаєшся наодинці вдома?

Коли ти залишаєшся наодинці вдома,
справи й розваги не повинні загрожувати
твоєму життю і здоров'ю.

Що може становити небезпеку, коли ти залишаєшся наодинці вдома?

Небезпечно відчиняти двері незнайомим, гратися на балконі та біля відчинених вікон. А також користуватися сірниками, інструментами, електроприладами, газовою плитою.

Разом із сусідом чи сусідкою по парті оціни поведінку дітей. Якими можуть бути наслідки таких занять?

Пограбування, пожежа, поранення — наслідки небезпечних занять, коли ти вдома наодинці.

Чим ти займаєшся, коли доводиться залишатися наодинці вдома? Чи є ці заняття безпечними? Чому?

ТВОЯ БЕЗПЕКА В ШКОЛІ

Школи обладнані так, щоб учні почувалися там у безпеці. Про твою безпеку в школі дбають дорослі. Проте, якщо не дотримуватися правил поведінки в школі, можуть виникнути небезпечні ситуації.

Як потрібно поводитися в школі, щоб почуватися у безпеці?

Які місця в школі можуть бути небезпечними?

Сходи, коридори, вікна, спортивний зал, спортивний майданчик, їдальня можуть стати для тебе місцями підвищеної небезпеки.

Разом із сусідом чи сусідкою по парті оціни поведінку дітей. Якими можуть бути наслідки такої поведінки?

Поранення, забиття, переломи кісток — наслідки недотримання правил поведінки в школі.

Щоб почуватися в школі безпечно, дотримуй правил поведінки для учнів, будь ввічливим та уважним до тих, хто тебе оточує.

Які місця на подвір'ї твоєї школи є безпечними для ігор, а які — небезпечними?

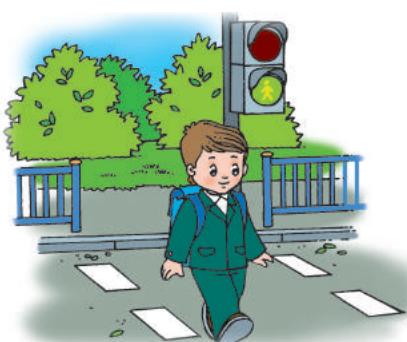
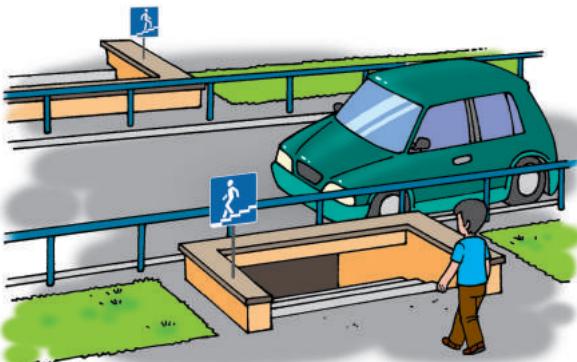
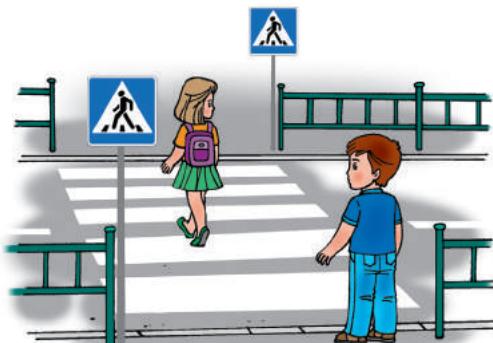
ТВОЯ БЕЗПЕКА НА ВУЛИЦІ

Вулиці твого міста чи села призначені для руху транспорту та пішоходів. Щоб усі почувалися на вулиці безпечно, рух транспорту та пішоходів розділений.

Для руху транспорту призначена **проїзна частина**. Пішоходи рухаються **тротуарами**.

Як потрібно поводитися на вулиці, щоб почуватися у безпеці?

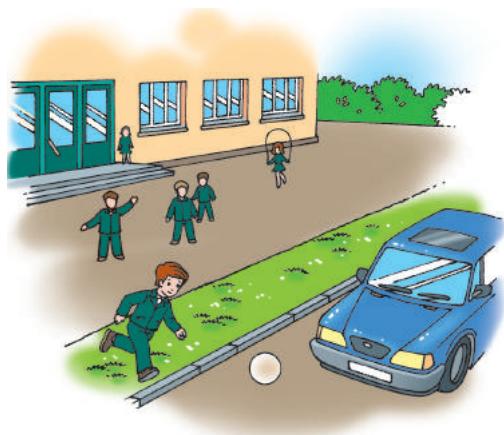

- На вулиці ходи тільки тротуаром, тримаючись його правого боку.
- Переходить проїзну частину тільки по пішохідному переходу, де нанесено лінії розмітки «зебра».

- Якщо є світлофор, переходь проїзну частину лише тоді, коли на світлофорі для пішоходів горить зелене світло.
- Вибирає для ігор та розваг місця, які віддалені від проїзної частини.

Разом із сусідом чи сусідкою по парті оціни поведінку дітей. Якими можуть бути наслідки такої поведінки?

Поранення, забиття, переломи кісток, загроза життю — наслідки небезпечної поведінки на вулиці.

**Щоб почуватися безпечно на вулиці,
дотримуй Правил дорожнього руху.**

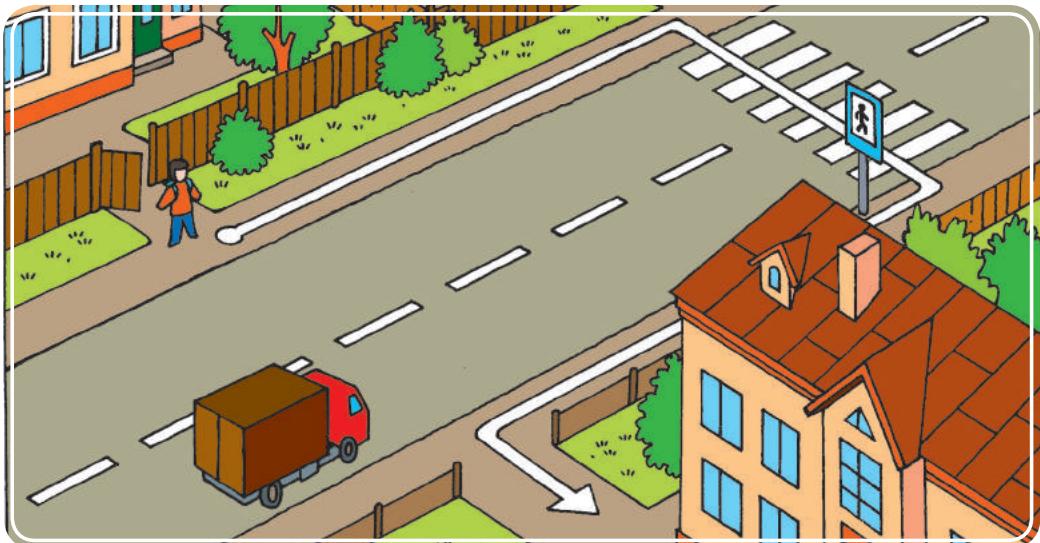
Як ти поводишся на вулиці? Чи є безпечною твоя поведінка? Чому?

БЕЗПЕЧНА ДОРОГА ВІД ДОМУ ДО ШКОЛИ

Твій шлях до школи пролягає вулицями міста чи села. Щоб цей шлях був безпечним, вибирає маршрут, на якому найменше переходів через проїзну частину.

Опиши безпечний маршрут до школи.

**Щоб шлях від дому до школи був безпечним,
дотримуй Правил дорожнього руху.**

- Разом із дорослими обери безпечний маршрут і ходи ним завжди.
- Будь на вулиці уважним і обережним.
- Ходи лише тротуарами.
- Не вибігай на проїзну частину, навіть якщо поспішаєш.
- Переходь проїзну частину по пішохідному переходу.

Перед тим як переходити дорогу по пішохідному переходу, потрібно:

- подивитися ліворуч, якщо немає машин, починати перехід;

- дійти до середини дороги і зупинитись;

- подивитися праворуч, якщо немає машин, закінчити перехід.

Опиши свій маршрут до школи. Назви вулиці, на яких ти переходиш проїзну частину.

Чи є там пішохідні переходи? Чи встановлені на них світлофори?

Чи є твій маршрут до школи безпечними?

ПЕРЕВІР СЕБЕ

З ким із зображених дітей приємно спілкуватися? Чому?

Хто із зображених дітей дбає про свою безпеку? Якими можуть бути наслідки небезпечної поведінки?

Хто із зображеніх дітей турбується про органи чуття? Яка небезпека загрожує іншим дітям?

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

Як називається місто (село), у якому ти живеш?
У якій країні воно розташоване?

Місто (село), у якому ти живеш, є частиною країни, яка називається Україна. Україна — це твоя Батьківщина. Тут живе твоя родина, живуть батьки, ростеш ти.

Які природні багатства є в Україні?

В Україні є ліси й луки, гори й моря, річки й озера. Є багато міст і сіл, в яких живуть працьовиті люди — народ України.

Чим займаються люди в Україні?

Руками українців зведені будинки, дороги, школи, театри, заводи й фабрики. У містах виробляють трактори, літаки, кораблі, автомобілі, продукти харчування. У селах вирощують пшеницю, соняшник, цукрові буряки, льон, яблуні, розводять корів, свиней, овець, курей.

Україна — це твоя Батьківщина. Батьківщина в кожного одна. Її потрібно любити й шанувати.

Чому Україну ми називаємо Батьківчиною? Чим славиться Україна?

У яких містах України тобі доводилося побувати? Що тобі запам'яталося?

Створіть фотовиставку «Мальовнича Україна».

КІЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Як називається країна, у якій ти живеш?

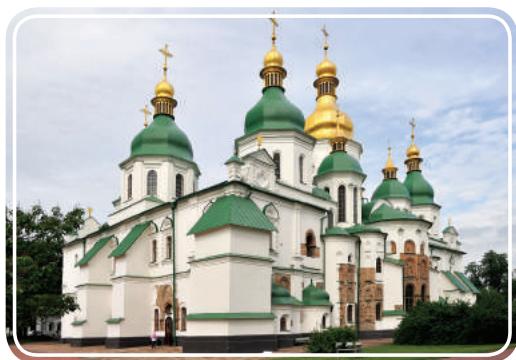
Столицею України є місто Київ. Столиця — це головне місто країни. Київ розташований на берегах Дніпра — найбільшої річки нашої країни.

У Києві є багато пам'яток старовини.

Які пам'ятки старовини є в Києві?

Софійський собор

Золоті ворота

Головна вулиця Києва називається Хрещатик.

Прочитай назви визначних місць Києва. Опиши їх.

Вулиця Хрещатик і Майдан Незалежності

Оперний театр

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

У Києві багато пам'ятників, театрів, музеїв, парків, навчальних закладів. У Києві працюють Президент, Верховна Рада та Уряд України. Київ — місто-трудівник з великою кількістю заводів і фабрик.

**Київ — столиця України. Це дуже гарне
старовинне і водночас сучасне місто.**

Чи доводилося тобі бувати в Києві?
Що запам'яталося з побаченого в цьому місті?

Чому Україну ти називаєш Батьківщиною? Як потрібно ставитися до своєї Батьківщини?

Україна — край, який в усьому світі славиться талановитими і видатними людьми, історичними пам'ятками, родючими землями, мальовничуою природою.

У 1991 році Україна стала незалежною державою.

24 серпня — День Незалежності України.

Кожна незалежна держава має свої символи:

- герб — знак держави;
- прапор — полотнище певних кольорів та розмірів;
- гімн — урочиста пісня, яка прославляє державу.

Що зображено на малому Державному Гербі України?
Що нагадують кольори Державного Прапора України?

Малий Державний Герб України

Державний Прапор України

Малим **Державним Гербом України** є золотий тризуб на синьому тлі.

Державний Прапор України — стяг синьо-жовтого кольору.

Державний Гімн України — пісня «Ще не вмерла України і слава, і воля».

Державною мовою в Україні є українська мова. Усі громадяни України мають знати державну мову.

Прочитай текст Державного Гімну України.

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Коли вносять чи виносять державний прапор, коли виконують гімн, потрібно встати.

До державних символів стався шанобливо.

Вивчи напам'ять Державний Гімн України.

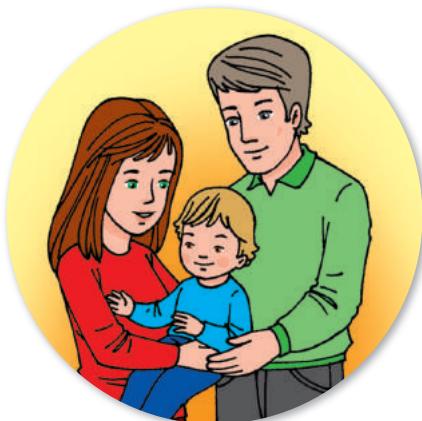
Де зображують малий Державний Герб України? Де і з якої нагоди вивішують Державний Прапор України?

ТВОЇ ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА

Ти громадянин чи громадянка України і маєш певні права. Твої громадянські права — це те, що має забезпечувати країна. Користуючись своїми правами, ти можеш жити й розвиватися як особистість.

Які права мають громадяни України? Як ти розумієш ці права?

**Право на життя
та його захист.**

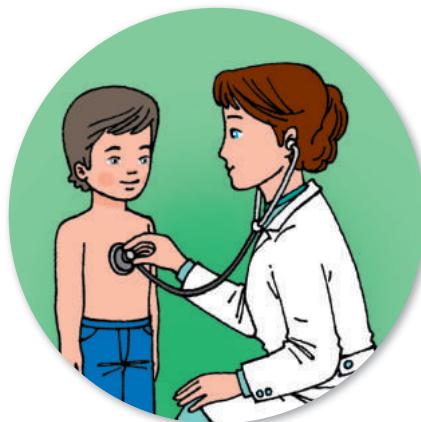
**Право на повагу твоєї
людської гідності.**

**Право навчатися
й здобувати освіту.**

Право на вільний розвиток своєї особистості.

Право на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Право на житло.

Право на відпочинок.

Поважай права інших людей,
тоді й твої права будуть поважати.

Якими громадянськими правами ти користуєшся?
Хто з дорослих має дбати за дотримання твоїх прав?

ТВОЇ ГРОМАДЯНСЬКІ ОБОВ'ЯЗКИ

Які в тебе обов'язки в школі? Які ти маєш обов'язки вдома?

Громадяни України мають не лише права, а й обов'язки. Твої громадянські обов'язки — це те, що ти маєш неухильно виконувати.

Які обов'язки мають громадяни України? Як ти розумієш ці обов'язки?

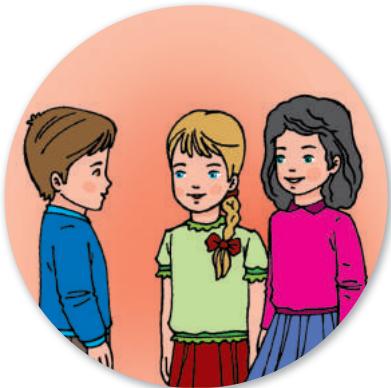
Шанувати державні символи України.

Навчатися та здобувати освіту.

Не завдавати шкоди природі та культурній спадщині.

Не посягати на права
та гідність інших громадян.

Захищати свою
Батьківщину.

Дбати про своїх дітей.

Піклуватися про своїх
непрацездатних батьків.

Виконуючи громадянські обов'язки,
ти приносиш користь собі й Україні.

Які громадянські обов'язки ти виконуєш?
Які громадянські обов'язки ти будеш виконувати,
коли виростеш?

ПАМ'ЯТКИ СТАРОВИНИ РІДНОГО КРАЮ

Які пам'ятки старовини є в Києві?

Україна — країна з багатовіковою історією та культурою. У кожному куточку України є визначні пам'ятки старовини. Це площі, пам'ятники, парки, фортеці, храми, замки та інші витвори талановитих майстрів.

Які пам'ятки старовини є в Україні?

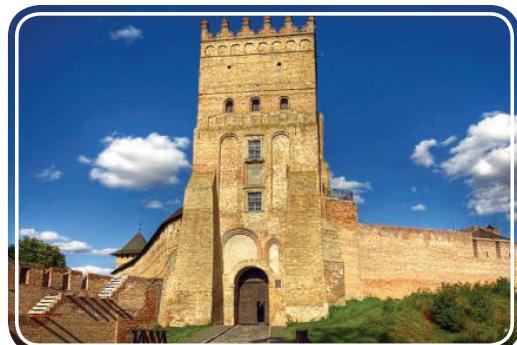
Костел Святого Миколая
(м. Кам'янське
Дніпропетровської обл.)

Площа Ринок
(м. Львів)

Приморський бульвар
(м. Одеса)

Замок Любарта
(м. Луцьк)

Шарівський палац
(с. Шарівка Харківської обл.)

Замок «Паланок»
(м. Мукачево Закарпатської обл.)

Парк «Софіївка»
(м. Умань Черкаської обл.)

Хотинська фортеця
(м. Хотин Чернівецької обл.)

На територіях, де розташовані пам'ятки старовини, створюють музеї й заповідники. Це роблять для того, щоб уберегти їх від руйнування, щоб більше людей могли милуватися пам'ятками старовини.

**Пам'ятки старовини — це скарби України,
їх треба відновлювати й охороняти.**

Які пам'ятки старовини тобі довелося бачити? Чим вони тобі запам'яталися?

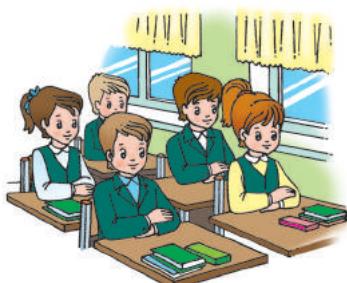
Які пам'ятки старовини є у твоєму рідному краї?

ПЕРЕВІР СЕБЕ

Назви зображені державні символи України. Які ще є державні символи України?

Які права громадян України зображені? Які ще є права?

Які обов'язки громадян України зображені? Які ще є обов'язки?

ЛЮДИНА І СВІТ

Чим відрізняються між собою люди? Що в них спільного?

Ти живеш у країні, яка називається Україна. У світі є ще багато країн, де живуть різні люди. Країни розташовані в різних куточках світу і відрізняються своєю природою. Десь дуже тепло, а десь — холодно. Десь є гори, а десь — моря. Десь є родючі ґрунти, а десь — пустелі. Люди пристосувалися до життя в різних умовах.

Чим відрізняються люди з різних куточків світу?
Чим вони схожі?

У різних країнах живуть люди, які відрізняються зовні. У них різний колір шкіри, волосся, очей. Вони відрізняються формою обличчя, очей, носа й губ. В одних пряме волосся, а в інших — кучеряве.

Люди в різних країнах мають свою мову. У них є свої традиції, звичаї, пісні, танці, національний одяг, страви.

Чим вирізняється національний одяг у різних країнах світу?

Японія

Мексика

Німеччина

Нігерія

Якими б різними не були люди у світі, вони подібні тим, що хочуть жити в мирі, dobrі й злагоді.

Вивчай і поважай культуру, традиції та звичаї людей із різних країн.

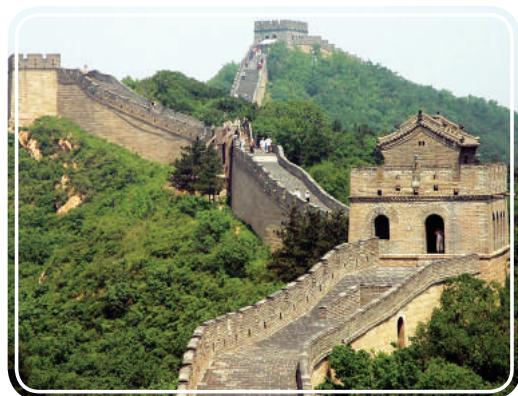
Придумай назви до зображених символів.

ПОДОРОЖУЄМО КРАЇНАМИ СВІТУ

На Землі є багато країн. Кожна з них має свою культуру, історію, господарство.

Однією зі стародавніх країн світу є **Китай**. Це країна, яка славиться храмами, Великим китайським муром, великими містами з хмарочосами.

Великий китайський мур

Шанхай — найбільше місто Китаю

Канада — країна озер, і мальовничої природи. Тут розташований відомий на весь світ Ніагарський водоспад. Міста Канади гарні й охайні.

Ніагарський водоспад

Торонто — найбільше місто Канади

Австралія — країна, яка відокремлена від інших країн світу та з усіх сторін оточена океаном.

Тут живуть тварини, яких ніде у світі більше немає: кенгуру, качкодзьоб, коала. Уздовж узбережжя океану простягаються великі міста.

Кенгуру

Канберра — столиця Австралії

Країни світу дуже різноманітні та цікаві.

Яку країну світу тобі хотілося б відвідати? Чому?

Якщо тобі довелося побувати в якійсь країні світу, розкажи, що тобі запам'яталося з побаченого там.

ВИНАХОДИ ЛЮДСТВА

Які речі, без яких ти не уявляєш життя, оточують тебе вдома? А які — у школі?

Навколо є речі, якими ти повсякчас користуєшся, навіть не замислюючись, хто їх створив. Нові й корисні речі створюють люди, яких називають **винахідниками**.

Які винаходи людства допомагають пізнавати світ?

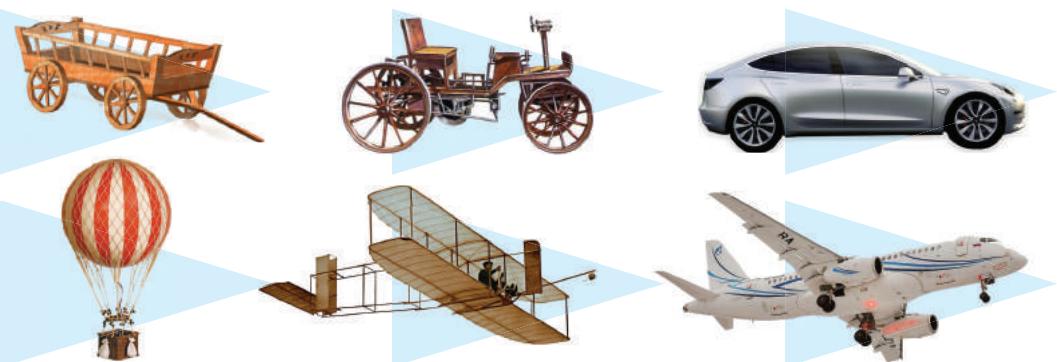
Які винаходи допомагають людям у побуті?

З давніх-давен люди мріяли про можливість долати великі відстані та переміщати вантажі. Так винайшли колесо, повітряну кулю і човен.

Як змінювалися винаходи, які допомагають людям долати великі відстані?

Які винаходи допомагають людям передавати та отримувати повідомлення на відстані?

Життя людей змінюється з появою нових винахodів.

Які винаходи людства допомагають тобі в навченні?

Якими винаходами людства ти користуєшся вдома?

ПОМІЧНИКИ ЛЮДИНИ В ПОБУТІ

Сучасна людина використовує різноманітні прилади, які допомагають їй у побуті та полегшують повсякденне життя.

Яку домашню роботу полегшують побутові прилади?

Сучасній людині в побуті допомагають
прилади, створені винахідниками.

Які побутові прилади використовують у тебе вдома?
У чому вони допомагають?

ЗМІСТ

ЛЮДИНА І ПРИРОДА. ЖИВА ПРИРОДА 3

Рослини, їх будова	4
Дерева, кущі, трав'янисті рослини	6
Листяні та хвойні рослини	8
Дикорослі й культурні рослини.....	10
Рослини лісу	12
Рослини луків	14
Кімнатні рослини.....	16
Охорона рослин	18
Тварини	20
Дикі та свійські тварини.....	22
Комахи	24
Риби.....	26
Птахи	28
Звірі	30
Тварини — домашні улюбленці.....	32
Тварини лісу	34
Тварини луків	36
Охорона тварин	38
Перевір себе	40

ЛЮДИНА..... 41

Людина — частина природи і суспільства	42
Кожна людина неповторна.....	44
Край, у якому ти живеш.....	46
Твій зовнішній вигляд	48

Чим ти бачиш	50
Чим ти чуєш	52
Чим ти відчуваєш запах	54
Чим ти розпізнаєш смак	56
Про що тобі повідомляють руки	58
Твоя безпека під час ігор та розваг	60
Твоя безпека вдома	62
Твоя безпека в школі	64
Твоя безпека на вулиці	66
Безпечна дорога від дому до школи	68
Перевір себе	70

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ.....71

Україна — твоя Батьківщина	72
Київ — столиця України	74
Державні символи України	76
Твої громадянські права	78
Твої громадянські обов'язки	80
Пам'ятки старовини рідного краю	82
Перевір себе	84

ЛЮДИНА І СВІТ 85

Різноманітний світ людей	86
Подорожуємо країнами світу	88
Винаходи людства	90
Помічники людини в побуті	92

Навчальне видання

Жаркова Ірина Іванівна
Мечник Лариса Андріївна

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти

У 2-х частинъ

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

У підручнику використано ілюстрації з інтернет-ресурсів

Головний редактор Ярослав Гринчишин

Редактор Надія Вітчицька

Редактор Гаджи Вітушківська
Літературний редактор Людмила Олійник

Художники: Володимир Паворозник, Олена Лемчак, Юлія Литвин

Відповідальна за випуск Надія Вітушинська

Формат 70x100/16, 7 з 78 ум. др. арк. 6 З1 обл.-вид. арк. Тираж 13182. Замовлення № 0218179

Вилавець і виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».

Видавець та виготовлювач Гедакція газети «Підручники та Посібники».
46000 м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21

Збут: pip_ternopil@ukr.net Редакція: editoria@ua-mail.net

www.pn-books.com

www.pp-books.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ЛК № 4678 від 21.01.2014 р.

Серія ДК № 4678 від 21.01.2014 р.
Віддруковано у Державному видавництві «Преса України»

03047 м. Київ, просп. Перемоги, 50

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 310 від 11.01.2001 р.